

Dječje radosti 19. stoljeća – slikovnica – edukativna dječja igračka

U članku autorica donosi historiografski pregled slikovnica napisanih u 19. stoljeću. U Hrvatskoj je tema djetinjstva u 19. stoljeću slabo istražena, a pitanjem slikovnica dosada se su se bavili isključivo pedagozi, sociolozi i etnolozi. U ovome članku pitanje izdavanja slikovnica smješta se u povijesni kontekst dugoga 19. stoljeća na teritoriju Banske Hrvatske. Prve su slikovnice imale izrazito didaktičku ulogu, dok je tek kasnije uočeno da one trebaju imati i umjetničku vrijednost. Slikovnice su služile edukaciji, zabavi, stvaranju čvršćih spona unutar obitelji te su zbog svoje rijetkosti i cijene bile svojevrsni indikator nečije financijske moći. Pitanje i važnost slikovnica objašnjeno je kroz studiju slučaja slikovnice „Janko Raščupanko“. Na kraju teksta nalazi se popis slikovnica dostupnih u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

Ključne riječi: slikovnica, igračka, odgoj, 19. stoljeće, Janko Raščupanko

»Knjiga za dijete bespomoćna je i prepuštena sebi kao ni jedna druga. Ona mora da na svojim leđima ponese sve one slojeve nagomilanih laži, od vašvarskog patosa do nihilističkog buncanja, sjenu razdora, sivilo muteži.
(...)

Danas je svijet djetinjstva nestašni potok koji tako naglo uvire u svijet odraslih da beskrajna područja lucidnosti i malih nježnosti ostaju neživljena i to je mnogo važnije da se vidi negoli kako je dijete odvajkada nosilac zla, čak i jedno njegovo malo žarište.«¹

(Vesna Parun, *Slikovnica – upozorenje na čudo djetinjstva*)

Historija djetinjstva je grana historije koja pokušava dati odgovore na pitanja kako su djeca odgajana kroz povijest, kako obitelji funkcioniraju kroz povijest, kako su se odgojne metode mijenjale kroz vrijeme, koje je mjesto i vrijednost djece u društvu te kakav je odnos roditelja i zajednice spram djece. Rapidan rast interesa za istraživanjem djetinjstva tokom proteklih nekoliko desetljeća može se smatrati ne samo

1 Vesna Perun, „Slikovnica – upozorenje na čudo djetinjstva“, u: *Slikovnica prva knjiga djeteta. Radovi sa simpozija održanog 6. i 7. prosinca 1971.* (Zagreb, 1972.), 114.-115.

indikatorom nego i važnim faktorom u dugoročnom procesu promjena koje su historiju transformirale kao znanstvenu disciplinu (kao npr. djelovanje škole *Anala*).² Daljnjim porastom interesa za bavljenjem historijom djetinjstva kao disciplinom unutar historije otvorena je čitava plejada dotad nepoznatih problema, a s njima i pitanje o novim i adekvatnim metodama istraživanja. Paralelno s nekim drugim disciplinama historija djetinjstva pomogla je sveobuhvatnije shvatiti interakciju ideja i predodžaba o djeci. Postoje i istraživači koji su se direktnije oslanjali na psihoanalitičke modele objašnjavanja i čak anticipacije kolektivnih oblika ponašanja odraslih baziranih na individualnim traumatiziranim iskustvima u djetinjstvu.³

No sve to ne bi bilo moguće da početni impuls nije dao pionir u istraživanju historije djetinjstva, Philippe Ariès, u svojoj historijsko-antropološkoj studiji *L'enfant et la vie familiale sous l'ancien régime* objavljenoj 1960. godine.⁴ Prema Arièsu djetinjstvo je društveni konstrukt koji od povjesničara zahtijeva ozbiljan pristup, isto kao što ozbiljno treba pristupiti proučavanju dječjih života.⁵ Nadalje, Ariès tvrdi da se ideje o djetinjstvu mijenjaju i da one same imaju svoju povijest.⁶ Sljedeći teoretičar djetinjstva kojeg valja spomenuti jest Lloyd deMause koji u svojoj knjizi nudi „psihogenu“ interpretaciju povijesti.⁷ Iz podnaslova njegove knjige – „evolucija odnosa roditelja i djece kao povijesni faktor“ doznajemo da deMausea zapravo zanima percepcija obiteljskih veza i odnosa unutar obitelji kroz povijest. DeMause je postao poznat po svojoj izjavi da je povijest djetinjstva noćna mora iz koje se tek budimo. Što dublje odlazimo u prošlost, manje su šanse da ćemo pronaći odgovarajuću skrb o djeci, i veće su mogućnosti da su djeca bila ubijana, napušтана, da ih se mučilo ili

2 Pod školom *Anala* podrazumijevamo smjer u historiografiji utemeljen na radovima francuskih povjesničara okupljenih oko časopisa *Annales d'histoire économique et sociale*. Časopis su 1. siječnja 1929. godine utemeljili Marc Bloch i Lucien Febvre u Strasbourgu. Time je započela prva generacija škole, koja je trajala do 1945. godine i bila je pod utjecajem socioloških koncepcija Emilea Durkheima i kulturnističkih interpretacija povijesti Henrija Pirennea. Period druge generacije trajao je od 1945. do 1968. godine i njega karakterizira usredotočenost na civilizacije, totalnu historiju te širenje interesa na sva područja materijalnog i duhovnog života poput društva, ekonomije, ideologije, religije i mentaliteta. Treća je generacija djelovala od 1968. do 1989. godine i upravo je u toj generaciji počelo zanimanje za povijest djetinjstva, odnosno sfera interesa postaju odnos elitne i pučke kulture, kolektivna ponašanja u svakodnevicu ili izvanrednim prilikama, marginalne grupe, svakodnevnica te materijalna kultura. Dodatne informacije potražiti u Mirjana Gross, *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, trajanja* (Zagreb, 1996.), 212.-215., 224.

3 „Introductory Remarks“, u: *Childhood in South East Europe: Historical Perspectives on Growing Up in the 19th and 20th Century*, ur. Slobodan Naumović i Miroslav Jovanović (Beograd, Graz, 2001.), 7.

4 Philippe Ariès, *L'Enfant et la Vie Familiale sous l'Ancien Régime* (Pariz, 1960.), knjiga je već 1962. godine prevedena na engleski jezik i nosi naslov *Centuries of Childhood*, 1975. knjiga je prevedena na njemački jezik i nosi naslov *Die Geschichte der Kindheit*, knjiga nikad nije prevedena na hrvatski jezik, ali u srpskome izdanju *Vekovi detinjstva* postoji još od 1989. godine. Za više informacije pogledati: Mirjana Hameršak, „Desetljeća Arièsove povijesti djetinjstva“, *Časopis za suvremenu povijest* 36/3 (2004.), 1061.-1078.

5 Philippe Ariès, *Vekovi detinjstva* (Beograd, 1989.).

6 Ibid.

7 Lloyd deMause, *The History of Childhood* (New Jersey, 1995.).

seksualno zlostavljalo.⁸ Posljednji u nizu teoretičara je Edward Shorter koji tvrdi da je majčinstvo izum modernizacije te da su u tradicionalnim društvima majke ravnodušne u pogledu razvoja i zadovoljstva svoje djece mlađe od dvije godine, za razliku od modernih društava gdje majke stavljaju svoju malu djecu iznad svega. Samim time smatra da djeca nisu krucijalni faktor u održavanju čvrstih spona u obitelji.⁹

Što se tiče hrvatske historiografije ili nekih drugih znanosti (izuzev psihologije ili pedagogije), ona je tek u novije vrijeme počela davati značajniji doprinos proučavanju djetinjstva. Od najvažnijih doprinosa treba spomenuti odlomak „Djeca i adolescenti“ iz knjige Iskre Iveljić,¹⁰ zatim izložbe i djela Berislava Majhuta i Štefke Batinić¹¹ te radove Marijane Hameršak¹² ili Jasminke Ledić.¹³ Iz navedenih radova vidljiv je veliki pomak u istraživanju historije djetinjstva, no još uvijek ostaje pitanje koje je postavio Michael Mitterauer, a to je zašto historija djetinjstva i dalje ostaje isključivo i jedino zanimanje sveučilišnih profesora, djelatnika i studenata i zašto historija djetinjstva nije našla svoje mjesto u nastavi povijesti u osnovnim i srednjim školama.¹⁴ Nikako ne smijemo zaboraviti spomenuti knjigu Vere Stein Ehrlich o obitelji u transformaciji u kojoj ona na primjeru tristotinjak jugoslavenskih sela priča o odnosima unutar obitelji, pri čemu pridaje pažnju odgoju djece. Autorica primjećuje da su se odgojem djece uvijek bavile majke, te da dječja povezanost s ocem nikada

-
- 8 Michael Mitterauer, „A History of Childhood: Research and Teaching in South Eastern Europe“, u: *Childhood in South East Europe: Historical Perspectives on Growing Up in the 19th and 20th Century*, ur. Slobodan Naumović i Miroslav Jovanović (Beograd, Graz, 2001.), 14.
- 9 Edward Shorter, *The Making of the Modern Family* (New York, 1976.). Za daljnje informacije pogledati i Jasminka Ledić, *Dnevnik Mladena Lokara. Uvod u povijest djetinjstva i mladosti* (Rijeka, 2000.).
- 10 Iskra Iveljić, *Očevi i sinovi. Privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća* (Zagreb, 2007.), 298.-323.
- 11 Npr.: Berislav Majhut i Štefka Batinić, *Od slikovnjaka do Vragobe* (Zagreb, 2001.); Berislav Majhut i Štefka Batinić, „Počeci slikovnice u Hrvatskoj“, u: *Kakva je knjiga slikovnica* (Zagreb, 2000.), 23.-38.; Berislav Majhut voditelj je projekta koji proučava slikovnice u Hrvatskoj do perioda 1945. godine u okviru kojega je izrastao velik broj članaka i knjiga, kao i konferencija koje se bave dječjom književnošću, dok Štefka Batinić svoju izdavačku djelatnost također veže većinom uz dječju književnost pri čemu naglasak stavlja na pedagoške elemente u dječjoj književnosti.
- 12 *Pričalice: o povijesti djetinjstva i bajke*, (Zagreb, 2011.); već ranije navedeni članak o percepciji Philippea Arièsa u hrvatskoj historiografiji, književnosti i etnologiji, „Dječji folklor između prežitka i prepreke“, *Etnološka istraživanja* 9/1 (2003.), 35.-43.; „Usmenost za djecu u hrvatskoj etnologiji i folkloristici“, *Studia Ethnologica Croatica* 21/1 (2009.), 233.-254.; „Oglašavanje djetinjstva: Razgovori o proizvodnji“, *Medijska istraživanja* 9/2 (2003.), 67.-86.; „Povijest, književnost i djetinjstvo: susrećišta i mimoilazišta“, *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku* 41/1 (2004.), 23.-39.; „Beskrajna priča? Preobrazbe „Snjeguljice i Ružice“ (bajke i istraživanja) u prostoru i vremenu“, *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku* 48/1 (2011.), 147.-160.
- 13 Jasminka Ledić, *Dnevnik Mladena Lokara. Uvod u povijest djetinjstva i mladosti* (Rijeka, 2000.).
- 14 Michael Mitterauer, „A History of Childhood: Research and Teaching in South Eastern Europe“, u: *Childhood in South East Europe: Historical Perspectives on Growing Up in the 19th and 20th Century*, ur. Slobodan Naumović i Miroslav Jovanović (Beograd, Graz, 2001.), 13.-29. Navedena knjiga predstavlja trenutno najsveobuhvatniju sintezu povijesti djetinjstva za područje Jugoistočne Europe. U knjizi se nalazi članak Andreje Feldman „Imbro Tkalac: Memoirs of a Boyhood in Nineteenth Century Croatia“ koji pokriva povijest djetinjstva za područje Hrvatske u 19. st., 83.-91. Feldman u članku donosi i popis nekoliko historiografskih jedinica koje daju daljnji uvid u povijest bavljenja djetinjstvom (str. 83.).

nije u potpunosti ostvarena.¹⁵ Marijana Hameršak i Vera Stein Ehrlich pristupaju djetinjstvu iz etnološko-antropološke perspektive, no to ne umanjuje činjenicu da su doprinijele i povijesnoj znanosti jer su u svojim radovima opisale djetinjstvo u Hrvatskoj s naglascima i na njegovu povijest.

Jedan od mogućih izvora za povijest djetinjstva jest slikovnica. U Hrvatskoj 19. stoljeća slikovnica je bila dragocjena i rijetka igračka, koja se djeci poklanjala isključivo za blagdane i koja je u većini slučajeva imala isključivo odgojnu ulogu. No, da bismo se mogli baviti slikovnicom, treba nešto reći i o samome djetinjstvu u Hrvatskoj u 19. stoljeću. Pri tome će se posebna pažnja posvetiti građanskome sloju budući da djeca na selu nisu imala privilegiju čitanja slikovnica, s obzirom na činjenicu da je na selu i pismenost bila niža te nije postojala razvijena kultura čitanja koja bi se prenosila na potomstvo.

Građanski sloj u Hrvatskoj u 19. stoljeću djeci počinje pristupati na potpuno drugačiji način nego plemstvo u ranijim periodima. Naime, sam koncept građanskoga društva značio je odmak od (nekih) plemićkih vrijednosti kao i plemićkog načina mišljenja, a u skladu s time nužne su bile i praktične promjene u poimanju odgoja djece. Važno je naglasiti da se djeci upravo u 19. stoljeću počinje posvećivati pažnja koja im je potrebna, a njihova sreća postala je krucijalan dio odgoja u građanskoj obitelji. Pri tom je odgoj težio poticati vrline utjelovljene u marljivosti, skromnosti, pobožnosti i poslušnosti.¹⁶ Stoga ne čudi činjenica da se u drugoj polovici 19. stoljeća u Hrvatskoj pojavljuju prvi dječji vrtići, tzv. zabavišta.¹⁷ Prvo zabavište u Zagrebu otvorila je 1869. godine Antonija Cvijić. Zabavišta su postala svojevrsne odgojne ustanove te je pitanje vrtića regulirano Mažuranićevim zakonom iz 1874. godine.¹⁸ Do kraja stoljeća u Banskoj Hrvatskoj osnovana su četiri javna i devetnaest privatnih zabavišta, koja je pohađalo 1358 djece i u kojima je radilo 35 odgajatelja. Odgajateljica u zabavištima Antonija Lukšić-Cvijić, kći Antonije Cvijić, napisala je metodički priručnik za rad s djecom *Rukovod za zabavište*.¹⁹ U navedenom priručniku zahtijeva se obrazovanost onih koji rade s djecom te pristup djetetu kao individui, jedinki, koja je svaka posebna i različita. Time su udareni prvi moderniji standardi odgoja djeteta.

Također, već od sredine 19. stoljeća počinje veća skrb za zdravlje djece te je uvedeno postupno cijepljenje i poboljšanje zdravstvenih prilika, što je urodilo manjom smrtnošću djece i duljim životnim vijekom. Kao posljedica poboljšanja liječničke skrbi, adekvatnog tretiranja dječjih bolesti te medicine koja postaje preventivna, a ne samo kurativna, prirodni priraštaj u 19. stoljeću je u stalnome porastu, a stopa nataliteta postaje po prvi puta uistinu puno veća od stope mortaliteta. No tomu u

15 Vera Stein Ehrlich, *Porodica u transformaciji: studija u tri stotine jugoslavenskih sela* (Zagreb, 1964.).

16 Iveljić, *Očevi i sinovi*, 299.

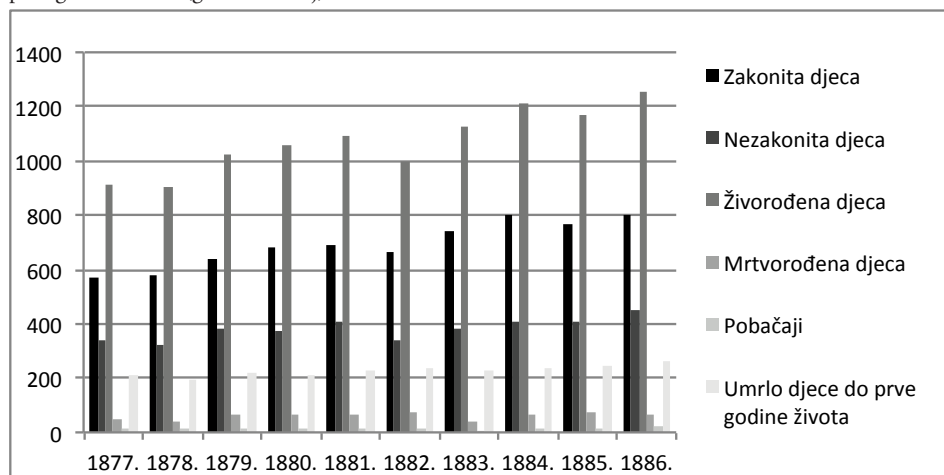
17 Ibid., 300.

18 Radi se o zakonskome aktu „Naredba ob ustroju zabavišta“ koji je bio dio Mažuranićeve školske reforme iz 1874. godine kojom je dan početni impuls modernizaciji školstva i visokog školstva u Hrvatskoj, a iz akta o ustroju dječjih vrtića možemo zaključiti da su udareni temelji i modernome predškolskome odgoju.

19 Antonija Lukšić-Cvijić, *Rukovod za zabavište* (Zagreb, 1895.).

prilog ide i činjenica da su hrana, stanovanje i sami životni uvjeti postali mnogo kvalitetniji, a u skladu s time dolazi i do produljenja životnoga vijeka.

Grafikon: Broj zakonite, nezakonite, živorođene i mrtvorodene djece te broj pobačaja i umrle djece do prve godine života (građanski sloj)²⁰

Iz navedenoga grafikona može se iščitati da su natalitet i prirodni priraštaj u stalnome porastu te da je smrtnost djece do prve godine života rijetko prelazila brojku od 250 djece. Nadalje, može se vidjeti da je broj pobačaja iznimno malen te da je broj mrtvorodene djece u odnosu na živorođenu djecu zanemariv, što je vjerojatno posljedica poboljšanih zdravstvenih uvjeta. U ranijim je stoljećima broj mrtvorodjenčadi bio iznimno visok zbog neadekvatne zdravstvene skrbi trudnica tijekom trudnoće, loših prehrambenih navika, neimaštine ili loših higijenskih uvjeta tijekom samoga poroda. Ono što svakako upada u oči jest odnos zakonite i nezakonite djece. Iz grafikona se može iščitati da je broj nezakonite djece iznosio više od polovice broja zakonite djece. Iz tog podatka mogu proizaći brojna pitanja. Neka od njih su svakako moralne norme i predodžbe ljudi 19. stoljeća, kao i pitanje vrijednosti bračne zajednice u doba početaka modernizacije hrvatskog društva.

Budući da je broj djece u 19. stoljeću rastao, rasla je i potreba da se djeci priušti adekvatan odgoj od samoga rođenja. Građansko društvo postupalo je drugačije prema djeci te su u skladu s time djetinjstvo i adolescencija postupno prepoznate kao zasebne faze u procesu sazrijevanja.²¹ Taj novi pristup razradili su istaknuti filozofi prosvjetiteljstva (treba naglasiti posebno knjigu Jeana Jacquesa Rousseaua *Emile ili ob uzgoju*). Prosvjetiteljski orijentirani filantropi koji su se zauzimali za odgoj djece u duhu čovječnosti i u skladu s dječjom prirodom imali su velik utjecaj na oblikovanje odnosa prema djeci na prostoru Habsburške Monarhije i Njemačke, a time posredno

²⁰ Iveljić. *Očevi i sinovi*, 302.

²¹ *Ibid.*, 298.

i Hrvatske 19. stoljeća.²² Prema pedagoško-odgojnim teorijama toga vremena, djecu je potrebno njegovati, prema njima se treba odnositi onako kako priliči njihovoj dobi, a ne pretvarati ih u odrasle. Isto tako, njihova se znatiželja mora poticati, a ne gušiti autoritarnošću, kao što je dotad bio slučaj.

U navedenom periodu došlo je do razvoja dječje književnosti. Dva klasična primjera su *Robinson der Jüngere* Joachima Heinricha Campea, koji je preveden na hrvatski jezik kao *Mlaisi Robinzon*.²³ Godine 1796. Juraj Dijanić prevodi časopis Christiana Felixa Weissea *Kinderfreund* kao „Horvatzski dettze priatel“ i igrokaz *Geburtstag* čiji je prijevod glasilo „Narodjeni dan“, ali taj tekst nikada nije bio objavljen. Iskra Iveljić ističe da to bio bio prvi igrokaz na hrvatskome jeziku da je bio objavljen.²⁴ Nadalje I. Iveljić tvrdi da igrokaz vjerojatno nije objavljen jer Weissovi reformni nazori tada nisu bili poželjni u Hrvatskoj. Naime, oni su prikazivali novu sliku obitelji koja je promicala građanske vrijednosti koje su često puta bile suprotne plemićkim vrijednostima.²⁵

Književnost za djecu dobro prikazuje ono što bismo mogli nazvati reformnim pedagoškim pokretom – odmiče od autoritarnog odgoja, djeci se prilazi s prisnošću, ističe se važnost naobrazbe i to posebno dobre edukativne literature, igara, boravaka u prirodi.²⁶ Sličan stav zastupa i učiteljica Marija Jambrišak koja u članku „Igračke naše djece“ o slikovnicama donosi sljedeće:

»Posebna vrst igračaka jesu slikovnice. No takove igračke imadu samo onda pravu vrijednost ako majka, baka, otac ili tko drugi sjedne uz dijete, pa živim pripovijedanjem mrtvim slikama podaje život; djeca pitaju, odgovaraju, slušaju i gledaju tako zadubeno, da kod toga zaborave i na jelo i na pilo.

Kako takovih slikovnica u nas malo imade, posežu roditelji rado za kakovim njemačkim, koji su tako bez ukusa, bez sklada, bez boje, složene, da upravo vrijeđaju estetsko čuvstvo djeteta. Imamo na hrvatskom jeziku 3 vrlo lijepe slikovnice: ‘Zlatnu knjigu’ od Zmaja Jovana Jovanovića i Harambašića, ‘Živu knjigu’ od Zmaj-Jovana i ‘Mali raj’ od Milke Pogačićeve. Ove posljednje knjige ne bi smjelo manjkati ni u jednoj hrvatskoj kući, gdje ima malene djece. Dobro bi bilo kad bi se Poagačićeva i opet dala na takav posao da nam što nova složi za našu dječicu, koja još nijesu dorasla za školu – jer ona to umije kao malo tko.«²⁷

22 Ibid., 298.

23 Joachim Heinrich Campe, *Robinson der Jüngere* (Hamburg, 1779.); Joachim Heinrich Campe, *Mlaisi Robinzon iliti jedna kruto povoljna, y hasznovita pripovezt za deczu, prvi del*, preveo Anton Vranich (Zagreb, 1796.). Hrvatsko izdanje Campeova djela objavljeno je 1796. godine u prijevodu Antona Vranića, župnika u Šipku (Jaskanski okrug). *Mlaisi Robinzon* prodavan je u Hrvatskoj punih 45 godina. Detaljnije informacije potražiti u: Berislav Majhut i Šrefka Batinić, „Počeci slikovnice u Hrvatskoj“, u: *Kakva je knjiga slikovnica*, ur. Ranka Javor (Zagreb, 2000.), 23.-24.

24 Iveljić. *Očevi i sinovi*, 298.

25 Ibid.

26 Pogledati npr. slikovnice: August Harambašić, *Mali raj* (Zagreb: Hartman, 1890.); *Mala zorna obuka: sa hrvatskim, njemačkim i francuskim riječima*, (Zagreb: Kugli, 1903.) Za detaljnije informacije o literaturi i pristupu djeci pogledati i: Jelica Belović-Bernadzikowska, *Naša omladinska literatura* (Sarajevo, 1897.).

27 Marija Jambrišak, „Igračke naše djece“, *Na domaćem ognjištu. List za porodicu. Knjiga 1.* (1901.), 14./97.-15./98.

Prije no što počnemo s detaljnijom analizom slikovnica u 19. stoljeću, potrebno je postaviti nekoliko pitanja vezanih uz slikovnicu kao adekvatan početak emotivnog i odgojnog podražaja na dijete. Ta su pitanja: kakva je slikovnica knjiga? Koliko je slikovnica kao materijal adekvatna u odgoju djecu i pristupu počecima dječjeg obrazovanja? Što se slikovnicama želi poručiti te koje su glavne teme u njima?

»Svatko tko je ikada s djetetom čitao slikovnicu ili ilustriranu knjigu zna kako dijete gleda sliku i koliko mu znači upravo denotativna razina i teksta i slike.«²⁸ No što predstavlja slikovnica? Slikovnica predstavlja zbir malenih slika. Slika pritom ima prednost pred riječi jer se brže i lakše čita, odnosno odmah se uočava kao cjeloviti simbol te tako neposrednije izaziva lanac pojmova u čitatelja (u slučaju djece – gledatelja).²⁹ Prva slikovnica namijenjena je ranom djetinjstvu. U to je vrijeme (vjerojatno, ali ne i nužno) suvišno govoriti o odgoju i obrazovanju, već se teži razvijanju osjetljivosti za emotivno doživljavanje svijeta objektivne stvarnosti i imaginativnosti, te uzbudljivosti i ekspresivnosti za dublje doživljavanje vanjskog i unutarnjeg svijeta djeteta.³⁰ Ilustracija u slikovnici treba nositi vrijednost autentičnog umjetničkog djela. Ona će svojom duhovnom nadgradnjom angažirati svijest djeteta te vizualne emotivne ekspresije likovnog i literarnog umjetničkog doživljavanja pretvarati u nove emotivne vrijednosti.³¹ Svaka slikovnica ima pet funkcija: informacijsko-odgojna funkcija (daje odgovor na pitanja koja dijete samo sebi postavlja ili roditeljima, ali može dobiti i odgovor na probleme kojih dosada nije bilo niti svjesno), spoznajna funkcija (dijete kroz slikovnice provjerava spoznaje i znanje o stvarima), iskustvena funkcija (slikovnica pomaže u procesu socijalizacije djeteta), estetska funkcija (u djetetu se razvija osjećaj za lijepo) te na kraju i zabavna funkcija zbog činjenice da dijete uživa s jedne strane gledajući slike u slikovnici, a s druge strane jer mu je prilikom čitanja često puta upućena pažnja roditelja koji s njime čitaju.³²

Danas još uvijek ne postoji konsenzus u kojem je stoljeću nastala prva slikovnica. Nepobitno je da je začetnik slikovnice Jan Amos Komensky koji je 1658. godine napravio prvu edukativnu slikovnicu u povijesti pod naslovom *Orbis sensualium pictus*. S druge strane, pravim se ocem slikovnice drži J. Bertuch koji je 1792. godine napravio slikovnice za djecu u dvanaest tomova sa šest tisuća bakroreza.³³ Na početku 19. stoljeća britanski nakladnik John Harris prvi je počeo sustavno izdavati knjige s mnoštvom slika za vrlo malu djecu. Radilo se o slikovnicama *Majka Hubbard* i *Bal leptira* koje su pokrenule trend izdavanja slikovnica za djecu u kojima je pravilna

28 Berislav Majhut i Štefka Batinić, *Od slikovnjaka do Vragobe* (Zagreb, 2001.), 17.

29 Branka Hlevnjak, „Kakva je to knjiga slikovnica?“, u: *Kakva je knjiga slikovnica*, ur. Ranka Javor (Zagreb, 2000.), 7.-8.

30 Vilko Gliha Selan, „Uzroci nesporazuma oko kriterija vrednovanja slikovnica za djecu“, u: *Slikovnica prva knjiga djeteta. Radovi sa simpozija održanog 6. i 7. prosinca 1971* (Zagreb, 1972.), 16.

31 Ibid., 18.

32 Peter Čačko, „Slikovnica, njezina definicija i funkcije“, u: *Kakva je knjiga slikovnica*, ur. Ranka Javor (Zagreb, 2000.), 15.-16.

33 Hela Čičko, „Dva stoljeća slikovnice“, u: *Kakva je knjiga slikovnica*, ur. Ranka Javor (Zagreb, 2000.), 17.

primjena boja igrala vrlo važnu ulogu.³⁴ Boja je igrala važnu ulogu iz dva razloga. Ona je bila važna za djecu i roditelje koji su čitali slikovnice, ali i za djecu nadničare koja su bojila slikovnice.³⁵ Od godine 1800. do 1830. nakladnik Dean & Co objavljivao je ABC, bajke i tzv. „toy books“, koje su predstavljale posebne vrste slikovnica kvadratnog velikog formata. Njihova velika prednost sastojala se u tome što su bile otisnute na kartonu ili linoleumu te su tako postale nepoderive.³⁶ Ilustracije prvih slikovnica zapravo su bile relativno grube, a ta se grubost održala do Edmunda Evansa, gravera i tiskara, koji si je za cilj postavio proizvesti slikovnicu u bojama veće kakvoće no što se dotad radilo.

Važan utjecaj na razvoj slikovnice u Hrvatskoj 19. stoljeća izvršili su Nijemci. Pretečama slikovnica (*Bilderbücher*) u Njemačkoj smatraju se ilustrirane Biblije ili katekizmi za djecu, zatim ilustrirane ABC i početnice. Oko 1830. godine javljaju se slikovnice poetskog tipa, od kojih posebno treba naglasiti slikovnicu *Struwwelpeter* iz 1845. godine. Njezin je autor liječnik Heinrich Hoffmann, koji je zbog nedostatka materijala i adekvatnih slikovnica na tržištu odlučio sam napraviti slikovnicu svojem sinu. Slikovnicu je tiskao knjižar Loening pod nazivom *Lustige Geschichten und drollige Bilder mit 15 kolorierten Tafeln*.³⁷

Preteča slikovnica u Hrvatskoj je prijevod već ranije spomenutog *Mlaisseg Robinzona* Heinricha Campea. Prva sustavno ilustrirana hrvatska knjiga je šesteročlano izdanje *Basna* Ignjata Čivića Rohrskoga iz 1844. godine koje je tiskano u tiskari Ivana N. Prettnera.³⁸ Osamdesetih godina 19. stoljeća u Hrvatskoj se po prvi puta pojavljuje veći broj slikovnica na hrvatskome jeziku, ali one su još dugo vremena bile ilustrirane radovima njemačkih i engleskih autora. Prije božićnih blagdana 1881. godine knjižara Franje Župana (Albrecht & Fiedler) izdala je »četiri sveščića vrlo krasnog djela za našu mladež«, a svaki sveščić imao je »6 u bojah tiskanih slika po akvarelih profesora Ofterdingera«. ³⁹ Radilo se o seriji slikovnica *Pričalice*. O važnosti i ljepoti slikovnica za djecu, posebno *Pričalice*, javio je i tada popularni časopis za nastavnike *Napredak*:

»Do sele je još uvijek naša literatura za mladež siromašna, a ukusno i sa umjetničkog gledišta valjano ilustrovanih djela kao što ih imadu druge literature nemasmo po gotovu, te su zato roditelji osobito po gradovah kupovali svojoj djeci za darove njemačka i francuzka djela. Preporučamo dakle roditeljem i prijateljem mladeži, da ju obraduju takovim liepim darovi, a time će hrvatskoj literaturi za mladež još koristiti, jer ako se dovoljno ovih sveščića razpača, nastavit će knjižara izdavanje daljnjih sveščića, kojih će biti do 20.«⁴⁰

34 Berislav Majhut i Štefka Batinić, *Od slikovnjaka do Vragobe* (Zagreb, 2001.), 19.

35 Ibid.

36 Ibid.

37 Slikovnica se 1925. godine pojavila u hrvatskoj inačici pod nazivom *Janko Raščupanko*.

38 Berislav Majhut i Štefka Batinić, *Od slikovnjaka do Vragobe* (Zagreb, 2001.), 24.

39 Ibid., 29.

40 *Napedak*, 607.

Uz knjižaru Franje Župana, u Zagrebu i okolici djelovale su i brojne druge knjižare. Točan podatak za period od 1859. do 1909. godine donosi Vjekoslav Klaić u svojoj studiji *Knjižarstvo u Hrvata. Studija o izdavanju i širenju hrvatske knjige*.⁴¹ U navedenoj knjizi mogu se iščitati kvantitativni podaci i analize broja knjižara koji ukazuju da je broj knjižara s godinama rastao. Tako je rastao i broj knjižara koje su potencijalno mogle tiskati slikovnice. Najčešće se radilo o specijaliziranim tiskarama, ali bilo je slučajeva da bi tiskara otisnula par slikovnica i nakon toga prestala s tom praksom.

Tabela: Broj mjesta u kojima su bile knjižare⁴²

	1859.	1870.	1880.	1890.	1900.	1909.
Hrvatska i Slavonija	5	7	14	14	21	24
Dalmacija	2	3	5	4	4	5
Bosna i Hercegovina	-	-	-	1	5	9
Ukupno	7	10	19	19	30	28

Tabela: Broj knjižara⁴³

	1859.	1870.	1880.	1890.	1900.	1909.
Hrvatska i Slavonija	8	15	24	29	38	59
Dalmacija	4	5	9	8	13	15
Bosna i Hercegovina	-	-	-	8	11	23
Ukupno	12	20	33	40	62	97

Slikovnice se, kao što je već ranije istaknuto, u Hrvatskoj pojavljuju u doba zamaha pedagoške dječje književnosti. Dok je dječja književnost namijenjena školskoj populaciji djece u to doba već postala unosan posao, slikovnica se tek trebala izboriti za svoje mjesto na tržištu, što u hrvatskim uvjetima nije bilo nimalo lako. Naime, slikovnica podrazumijeva odraslog posrednika, a Hrvatska toga vremena još uvijek bilježi veliki postotak nepismenih, dakle i nenaviklih na medij knjige. Zapravo je za slikovnice prvo trebalo zainteresirati roditelje da bi oni svojoj djeci prenijeli kulturu čitanja.

41 Vjekoslav Klaić, *Knjižarstvo u Hrvata. Studija o izdavanju i širenju hrvatske knjige* (Zagreb, 1922.), 74.

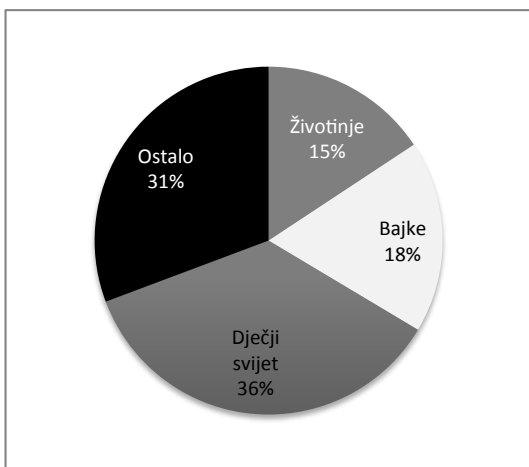
42 Ibid., 74.

43 Ibid., 74.

Svakako je zanimljiv podatak da određen broj prvih slikovnica uopće nije sačuvan (prva sačuvana slikovnica jest *Domaće životinje*), a interesantna je i činjenica da se prve hrvatske ilustracije pojavljuju tek početkom 20. stoljeća. Do tada su se hrvatski tekstovi lijepili na njemačke i engleske ilustracije. Tekstove za prve slikovnice pisali su Ljudevit Varjačić, Josip Milaković, August Harambašić, Zmaj Jovan Jovanović, Milka Pogačić, Antonija Cvijić te Stjepan Širola. Na početku 20. stoljeća javljaju se i novi autori poput Josipa Vitanovića, Milana Ogrizovića, Rikarda Katalinića Jeretova i drugih.

Tematska je ustrojenost prvih slikovnica zapravo vrlo uska. Radi se o temama poput životinja, dječje svakodnevice, dječje igre ili ABC, pri čemu je raspodjela zapravo prilično neravnomjerna. O dječjem svijetu govori pedesetak slikovnica, zatim dvadeset pet slikovnica su bajke, dvadeset dvije govore o životinjama, a ostale četrdeset tri sačuvane slikovnice pričaju o prijevoznim sredstvima (9), fantastici (8), ABC (6), sportu (4) te svakodnevicu.⁴⁴

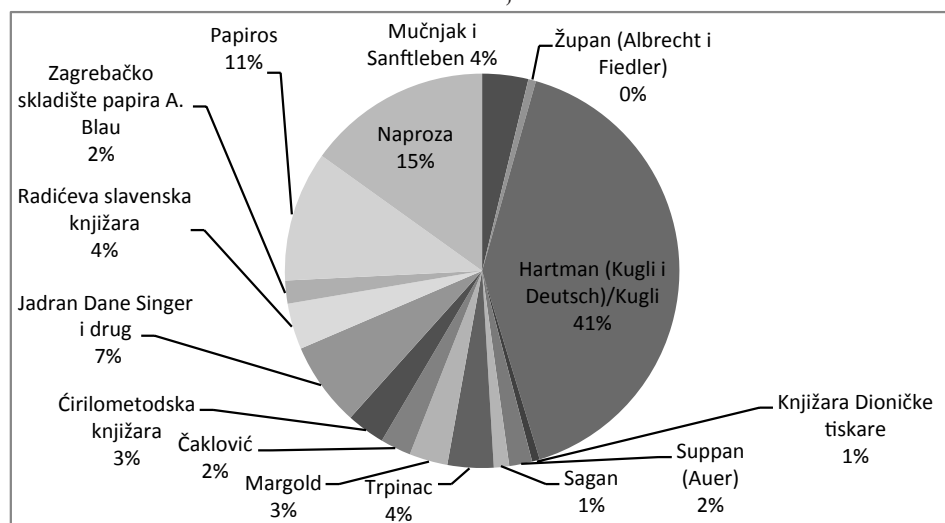
Grafikon: Teme slikovnica i zastupljenost tema

Uz basne, didaktičke priče predstavljaju najraniju proznu formu namijenjenu djeci. Nalazimo ih u raznim kalendarima za djecu, čitankama i knjigama namijenjenima dječjoj zabavi. Hrvatska slikovnica se u svojim počecima nalazi u paradoksalnoj poziciji: prividno bi se moglo govoriti o naprednoj poziciji, ali u stvarnosti slikovnica nije ostvarila niti preduvjete da razvije vlastiti izvorni izraz. Slikovni materijal nabavljao se iz inozemstva, a kvaliteta teksta često nije bila na razini.⁴⁵ Ipak, za dječji svijet brinuli su se autori koji su pisali slikovnice i nakladnici koji su izdavali slikovnice, a čiji se popis nalazi na sljedećem grafikonu:

⁴⁴ Za detaljnije informacije pogledati: Berislav Majhut i Štefka Batinić, *Od slikovnjaka do Vragobe* (Zagreb, 2001.), 61.

⁴⁵ Ibid., 61.

Grafikon: Vodeći nakladnici slikovnica i udio u tiskanju slikovnica⁴⁶

Navedeni nakladnici otisnuli su slikovnice⁴⁷ koje se još i danas čuvaju i mogu se naći u Hrvatskom školskome muzeju i Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici. One predstavljaju izvrstan povijesni izvor pri istraživanju historije djetinjstva u 19. stoljeću ili povijesti razvoja dječje književnosti.

Slijedi kraća analiza slikovnice *Struwwelpeter*, odnosno *Janko Raščupanko*, jer je to slikovnica koja je još i danas popularna. Ta slikovnica je bila indikativna za dugo 19. stoljeće. Našla je svoje mjesto u svim svjetskim književnostima za djecu, na razne su je načine koristili za parodije na brojne nedaće koje su tijekom kratkog 20. stoljeća zatekle Europu i svijet i nikako ne prestaje biti omiljenim štivom djece. Važno je naglasiti činjenicu da u velikom broju slikovnica ne znamo podatke o autoru ili nakladniku ili godinu izdanja.

Struwwelpeter – Janko Raščupanko

Priče o *Struwwelpeteru* (*Janku Raščupanku*) zbirka je dječjih pjesmica objavljenih 1844. godine u Njemačkoj, čiji je autor dr. Heinrich Hoffmann prvotno koristio pseudonim Reimerich Kinderlieb.⁴⁸ Knjiga je prevedena na brojne strane jezike i naišla je na veliku popularnost širom svijeta.⁴⁹ Za razliku od svih ostalih priča iz tog vremena, Priče iz *Struwwelpetera* doživjele su velik uspjeh i to potpuno neočekivano

⁴⁶ Ibid., 79.

⁴⁷ Popis slikovnica nalazi se u Dodatku 1.

⁴⁸ Barbara Smith Chalou, *Struwwelpeter: Humor or Horror? 160 Years Later* (Plymouth, 2007.), 1.

⁴⁹ Hrvatsko izdanje nosi naslov *Janko Raščupanko*, englesko *Slovenly Peter* ili *Schock Headed Peter* (ovisno o prijevodu), francusko *Pierre l'Ebouiffé*, talijansko *Pierino Porcospino*.

s obzirom na činjenicu da ih H. Hoffmann prvotno uopće nije ni planirao obraditi. Postoje i brojne parodije na knjigu, poput *Struwellhitler*, a knjiga je bila podloga za mnoštvo inspiracija i spin-offova, uključujući motive na igraćim kartama, dječjim igrama ili posterima. Najrecentniji primjer jest opera *Shockheaded Peter* iz 1998. godine.⁵⁰

Priče o *Struwwelpeteru* bile su temom mnogih intelektualnih debata i analiza stručnjaka za dječju književnost koji su se trudili analizirati njezin sadržaj – jedni su ga opisivali okrutnim, a drugi zabavnim. *Struwwelpeter* je dugo vremena bio smatran primjerom tipične njemačke okrutnosti naspram djece s ciljem glorifikacije arbitrarne poslušnosti autoritetima. Oni koji su ga tako interpretirali danas su postali manjina. Zapravo, brojne nove analize upućuju na to da su knjige pune humora i da će djeca koja ih čitaju sadržaj slikovnice upravo tako i interpretirati.⁵¹

Priča o nastanku slikovnice *Struwwelpeter* seže u Božić 1844. godine. H. Hoffmann je namjeravao napisati slikovnicu za svojega trogodišnjega sina Carla kao dar za Božić jer nije mogao pronaći adekvatan dar svomemu sinu. Držao je da su slikovnice na tržištu presentimentalne unatoč činjenici da mu sin ima svega tri godine. Smatrao je da bi bilo preosjećajno nasloviti slikovnicu na sina pa ju je napisao pod naslovom *Der Struwwelpeter oder lustige Geschichten und drollige Bilder für Kinder von 3-6 Jahren* i napravio slike u boji. O počecima slikovnice pisao je sam H. Hoffmann za časopis *Die Gartenlaube* 1871. godine :

»Za Božić 1844. godine, kada je moj najstariji sin imao tri godine, pošao sam u grad da mu kupim slikovnicu koja bi odgovarala moći rasuđivanja bića te starosne dobi. I što sam pronašao? Duge priče ili budalaste zbirke slika, moralne priče koje su počinjale i završavale opomenama poput 'Dobro dijete mora govoriti istinu.' ili 'Dobra djeca moraju se ponašati čisto.'«⁵²

H. Hoffmann se vratio kući s praznom bilježnicom i zaključio da će za svoje dijete morati sam napraviti slikovnicu. Napravljena je slikovnica kod djeteta naišla na veliki uspjeh, ali ne samo kod njegovog, već i kod druge, pa su ostali roditelji prisilili H. Hoffmanna da objavi slikovnicu. Knjigu je izdao njegov prijatelj, izdavač Zacharias Löwenthal (kasnije Loening & Co.). Prvo je izdanje tiskano 1845. godine pod naslovom *Lustige Geschichten und drollige Bilder für Kinder von 3-6 Jahren*, a tek od četvrtog izdanja 1847. godine slikovnica izlazi pod naslovom *Der Struwwelpeter*.

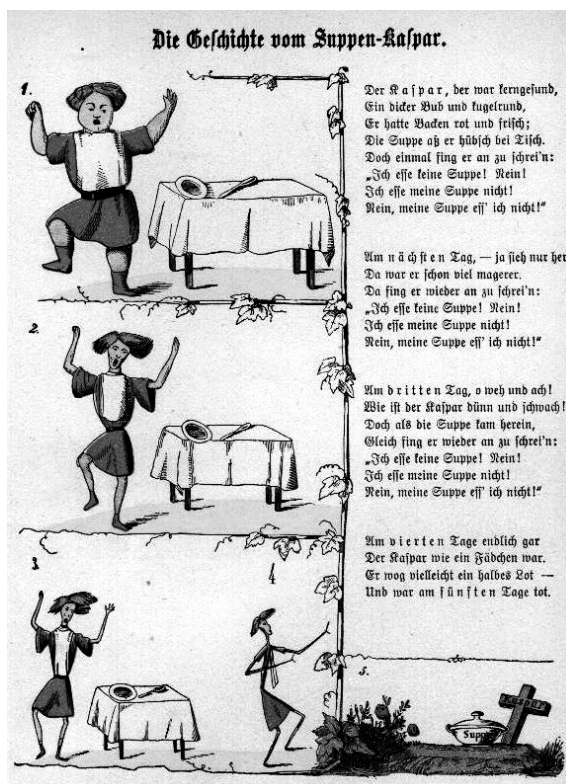
Slikovnica sadrži osam priča. Prva se zove „Der Struwwelpeter“ prema Janku Raščupanku, glavnome heroju slikovnice, koji je bio toliko neuredan da se više nitko nije htio družiti s njime. Druga priča nosi naslov „Die Geschichte vom bösen Friedrich“, a govori o dječaku Friedrichu koji terorizira životinje i ljude. Na kraju ga

50 <http://www.allmusic.com/album/shockheaded-peter-a-junk-opera-mw0000669063> (posljednji puta pogledano 15. travnja 2013.).

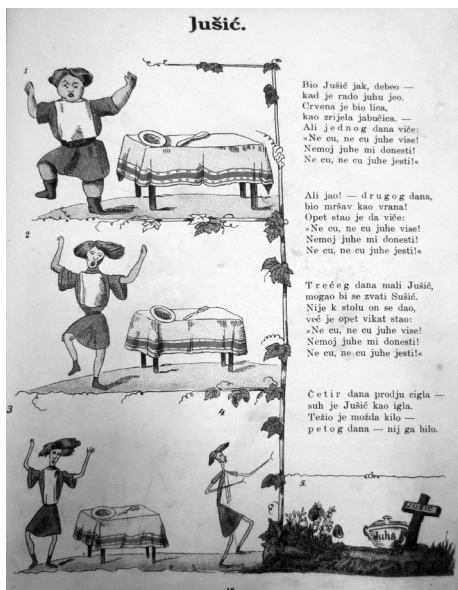
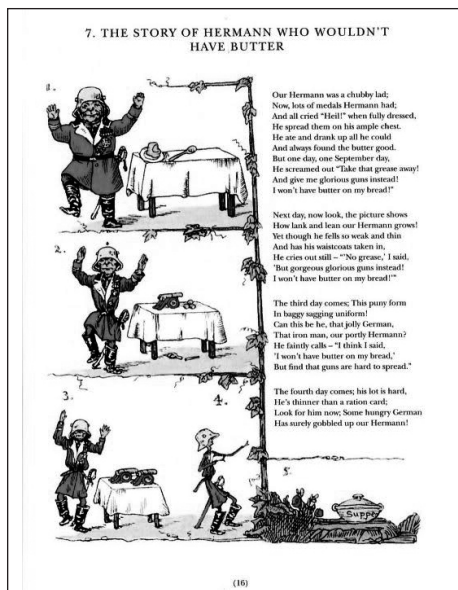
51 Barbara Smith Chalou, *Struwwelpeter: Humor or Horror? 160 Years Later* (Plymouth, 2007.), 2.

52 Prijevod s njemačkog Z. B. *Die Gartenlaube*, br. 46.

ugrize pas dok jede kobasicu u krevetu. U trećoj priči, „Die gar traurige Geschichte mit dem Feuerzeug“, djevojčica Paulinchen se igra šibicama unatoč upozorenju svojih roditelja i izgori do smrti. Četvrta priča, „Die Geschichte von dem schwarzen Buben“, govori o trojici dječaka koji su zadirkivali crnog dječaka. Sveti Nikola ih je za kaznu pretvorio u dječake još tamnije boje kože. Peta priča zove se „Die Geschichte vom wilden Jäger“ i jedina se ne odnosi striktno na djecu. Priča je to o zecu koji lovcu ukrade pušku što je rezultiralo kaosom. U nastalome kaosu zečev mladunac je bio zaliven vrelom kavom, a lovac je pao u bunar i poginuo. U šestoj priči, „Die Geschichte vom Daumenlutscher“, dječak je unatoč upozorenjima svoje majke sisao palac sve dok nije došao krojač i odrezao mu oba palca škarama. Iz navedenih se naslova vidi i tematska osnovica svake priče, kao i svojevrsna opomena djeci, od toga da treba biti uredan pa sve do zabrane igranja vatrom. Sedma je priča posebna i zapravo indikativna za slikovnicu. Nosi naslov „Die Geschichte vom Suppen-Kaspar“ („Jušić“). Ta je priča jedna od najpointiranijih i najpoznatijih pjesmica iz *Struwwelpetera*. Priča priču o dječaku koji je odbio jesti te je tako umro od gladi. Na vrlo spretan način Hoffmann je povezao dvije iznimno aktualne teme s početka 19. stoljeća. S jedne strane, to je priča o građanskome odgoju. Dosad su sve priče pisane s jakim fokusom na plemićke obitelji i odgoj u njima, a upravo Suppen-Kasparom priča o odgoju postaje ona građanska. Roditelji su ti koji prisiljavaju sina na to da jede, a ne dadilje i služavke koje bi se ranije pobrinule za to da dijete bude sito. Drugo je pitanje pojava bolesti poznatije pod imenom *Anorexia nervosa*, odnosno anoreksija kod koje izglednivanjem dolazi do smrti. Naime, tek u 19. stoljeću nakon dugih kriza, zbog mogućnosti proizvodnje po prvi puta dolazi do mogućnosti da se odabire što i uolikoj količini netko želi jesti i da pritom bira želi li ili ne ostati gladan.

Slika: Suppen-Kaspar⁵³53 Heinrich Hoffmann, *Der Struwwelpeter*, 17.

Slijede priče „Die Geschichte vom Zappel-Phillip“ te „Die Geschichte vom Hans-Guck-in-die Luft“. U prvoj priči dječak imenom Filip nije mogao mirno sjediti na stolcu te je tijekom večeri izgubio ravnotežu i potegnuo stolnjak sa sobom te bacio svu hranu sa stola na pod. Hans nije pratio kuda hoda te je pao u rijeku. Iz rijeke su ga spasili, ali bilježnica s njegovim radovima potonula je u rijeci. Obje bi se priče mogle interpretirati kao priče o dječacima koji boluju od sindroma poremećaja pažnje, odnosno hiperaktivnosti, radi koje ne mogu dugo niti zadržati koncentraciju, niti

Slika: Jušić⁵⁴Slika: Struwwelhitler⁵⁵

biti na mjestu. Posljednja je priča „Die Geschichte vom fliegenden Robert“. Govori o dječaku koji izlazi na ulicu u vrijeme oluje koja je zahvatila njegov kišobran te ih je zajedno odvela u nepoznato, vjerojatno u Robertovu propast. Sve su se ove priče pojavljivale u izdanjima o Janku Raščupanku na svim jezicima svijeta, no neke su u nekim izdanjima jednostavno izbacivane.

O popularnosti slikovnice govori i podatak da je prijevod za englesko izdanje napravio poznati pisac Mark Twain. Njemačka grupa Rammstein je prema predlošku priče „Die gar traurige Geschichte mit dem Feuerzeug“ napravila pjesmu „Hilf mir“. Danas postoje brojne parodije na priču poput: *Militär-Struwwelpeter*, *Kurzer gynekologische Struwwelpeter*, *Struwwelliese*, *Der Ägyptische Struwwelpeter*, *Der Struwwelpeter von heute*, *Struwwelhitler*, *Strubbelpeter und Schatterliese*, *Der Anti-Struwwelpeter*, „So ein Struwwelpter“, opera *Schockheaded Peter*, *Der Neue Struwwelpeter*, *Der*

54 S. Vereš. *Janko Raščupanko*, 14.55 Robert Spence, *Struwwelhitler: A Nazi Story Book by Dr. Schrecklichkeit*, 13.

Mundart-Struwwelpter in 25 deutschen Mundarten i Der mittelhochdeutsche „Strûbel-Pêter“.

Struwwelpter samo je jedna u nizu, ali jedna od najreprezentativnijih slikovnica izdanih u 19. stoljeću koje još i danas nailaze na veliku pažnju jer u sebi ujedinjuju reformne tendencije u odgoju djeteta. Sredinom 19. stoljeća pojavljuje se veće zanimanje za dječju pedagogiju. Djetinjstvo i adolescencija se počinju shvaćati razdobljima u razvoju čovjeka i postaju integralni dio u poimanju razvoja čovjeka. U skladu s tim počinje se ulagati u obrazovanje i emocionalni razvoj djeteta da bi ono kao odrasla osoba nosilo pozitivna sjećanja iz djetinjstva te se bolje i sretnije razvijala.

Posljedično, počinju se izdavati slikovnice kao prvi obrazovno-emozivni podražaji u intelektualnom razvoju čovjeka. Njihov tematski raspon trebao je obuhvatiti pitanje budućeg obrazovanja kroz učenje abecede, snalaženje u svakodnevnim situacijama, nužnost boravka u prirodi radi boljeg i zdravijeg razvoja djeteta te u konačnici uputstva djeci kako da budu dobra i poslušna. Građanski sloj u Hrvatskoj 19. stoljeća uviđa prednosti reformnih tendencija, ne samo u svakodnevnim prilikama (razvoj zdravstva, bolji uvjeti prehrane), već i ideje reformne pedagogije te svojoj djeci u sve većoj mjeri pokušava od najranijeg djetinjstva usaditi naviku čitanja slikovnica, odnosno knjiga. S time u vezi pojavljuje se sve veći broj nakladnika i tiskara slikovnica kao i sve veći interes za slikovnicu kao prvu i najvažniju dječju knjigu koja od najranijeg djetinjstva stvara senzibilitet za važnost obrazovanja.

Prilikom istraživanja slikovnica nailazi se na brojne probleme jer često puta nedostaju podaci koji bi nam pomogli da smjestimo slikovnicu u odgovarajuće okvire. Najčešće nedostaje godina izdanja slikovnice, te se ona mora okvirno datirati uz pomoć imena autora. S druge strane, nerijetko nedostaje ime autora ili ilustratora, no postoji godina. Najveći se problem pojavljuje kad ne postoji niti autor niti godina izdanja, međutim određene tendencije onoga vremena koje se odnose na samu izradu slikovnica (bilo da se radi o tekstu, ilustracijama, načinu pisanja) omogućuju da pozicioniramo slikovnicu u njezine okvire. Ono što svakako treba zaključiti jest činjenica da slikovnice koje izlaze u drugoj polovici 19. stoljeća tematski i ilustrativno odgovaraju onima koje izlaze u prvoj polovici 20. stoljeća te zahtijevaju da ih se promatra kao cjelinu. Jedina, ali i bitna razlika jest da se u prvoj polovici 20. stoljeća počinju pojavljivati i hrvatski ilustratori te se slikovnice počinju više cijeniti. To je važna informacija jer je slikovnica u svojoj biti zapravo slikovni podražaj koji treba izazvati reakciju na emocionalnoj razini što u kognitivnome razvoju djeteta igra važnu, ako ne i presudnu ulogu.

Dodatak 1:

ABC. Zagreb: Hartman (Kugli i Deutsch),s.a.

ABC. Zagreb: Hartman (Kugli), s.a.

Amo dječaci i djevojke. Donji Miholjac: Margold, 1910.

Brlić-Mažuranić, Ivana. *Dječja čitanka o zdravlju.* Zagreb: Higijenski zavod, 1927.

- Chudoba, Dinko (D. T. Vragoba). *Ajde da se upoznamo*. Autor: Zagreb: Naproza, 1942.
- Chudoba, Dinko *Dani sreće i veselja*. Zagreb: Naproza, 1942.
- Chudoba, Dinko. *Brankov izlet*. Zagreb: Naproza, 1942.
- Chudoba, Dinko. *Cibi i Bibi: poučna slikovnica za djecu*. Samobor: Naproza, 1939.
- Chudoba, Dinko. *Crvenkapica: dječja priča sa 6. slika*. Zagreb: Čelap, 1936.
- Chudoba, Dinko. *Četiri godišnja doba*. Zagreb: Naproza, 1942.
- Chudoba, Dinko. *Dani radosti*. Beč: Ćirilo-metodska knjižara, 1939.
- Chudoba, Dinko. *Dani sreće*. Samobor: Naproza, 1939.
- Chudoba, Dinko. *Deset malih psića*. Zagreb: Naproza, 1942.
- Chudoba, Dinko. *Dječje carstvo*. Zagreb: Naproza, 1942.
- Chudoba, Dinko. *Dobra djeca: slikovnica za male djevojčice*. Zagreb: Naproza, 1942.
- Chudoba, Dinko. *Domaće životinje*. Zagreb: Naproza, 1942.
- Chudoba, Dinko. *Idemo na putovanje („Samo srce smjelih ljudi...“)*. Zagreb: Papiros, 1938.
- Chudoba, Dinko. *Idemo na putovanje (Evo nas na modernome“)*. Zagreb: Papiros, 1938.
- Chudoba, Dinko. *Idemo na putovanje*. Zagreb: Naproza, 1942.
- Chudoba, Dinko. *Imendan male Dorice: slikovnica za dobru djecu*. Zagreb: 1942.
- Chudoba, Dinko. *Iz našeg vrta*. Zagreb: Naproza, 1942.
- Chudoba, Dinko. *Koliko je sati?* Zagreb: Naproza, 1942.
- Chudoba, Dinko. *Macanova slikovnica*. Zagreb: Macan, 1938.
- Chudoba, Dinko. *Mala vrtlarica*. Zagreb: Papiros, 1918.
- Chudoba, Dinko. *Mali Branko: slikovnica za dobru djecu*. Samobor: Naproza, 1939.
- Chudoba, Dinko. *Mali planinari*. Zagreb: Naproza, 1942.
- Chudoba, Dinko. *Mali Zlatko gdje si bio?: slikovnica o nestašnom dječaku*. Zagreb, s.a.
- Chudoba, Dinko. *Mi smo sportaši: slikovnica za dobru djecu*. Zagreb: Naproza, 1942.
- Chudoba, Dinko. *Mlin: slikovnica za dobru djecu*. Zagreb, 1942.
- Chudoba, Dinko. *Moderna prevozna sredstva*. Zagreb: Naproza, 1938.
- Chudoba, Dinko. *Naša djeca: slikovnica sa stihovima*. Zagreb: Naproza, 1942.
- Chudoba, Dinko. *Naši miljenici*. Zagreb: Naproza, 1938.
- Chudoba, Dinko. *Pepeljuga: sa šest slika u bojama*. Zagreb: Čelap, 1936.
- Chudoba, Dinko. *Po kopnu i moru*. Zagreb: Papiros, 1938.
- Chudoba, Dinko. *Po kopnu, u zraku i na vodi....* Zagreb: Papiros 1938.
- Chudoba, Dinko. *Priča o patuljcima: slikovnica za dobru djecu*. Samobor: Naproza, 1939.
- Chudoba, Dinko. *Priče o deset malih mica-maca*. Zagreb, 1942.
- Chudoba, Dinko. *Proždrljivi Janko: slikovnica za dobru djecu*. Zagreb: Naproza, 1942.
- Chudoba, Dinko. *U gol: slikovnica o nogometu*. Zagreb: Naproza, 1942.
- Chudoba, Dinko. *U radu*. Zagreb: Papiros, 1938.
- Chudoba, Dinko. *Vesela vožnja*. Zagreb: Naproza, 1942.
- Chudoba, Dinko. *Veseli Zvonko: lijepa i poučna slikovnica za djecu i odrasle*. Zagreb: Rave Rožankovski, 1934.
- Chudoba, Dinko. *Zabavna računica*. Zagreb: Naproza, 1942.

- Curica mala, zna škola šta je--*. Zagreb: Jadran, s.a.
- Cvijić, Antonija. *Ilustrovani ABC*. Zagreb: Suppan (Auer), 1893.
- Čenek, J. *Priče i šale za naše male*. Zagreb: Radićeva slavenska knjižara, s.a.
- Četiri godišnja doba: proljeće*. Zagreb, s.a.
- Divlje zvijeri i domaće životinje*. Zagreb: Kugli, 1926.
- Djeci na veselje: životinje prijatelji djece*. Zagreb, s.a.
- Dječja slikovnica: što volim*. Zagreb: Kugli, s.a.
- Dječja uspavanka: dječji stihovi sa slikama*. Zagreb: „Jadran“ Dane Singer i drug, s.a.
- Dječje igračke u stihovima*. Zagreb: „Jadran“ Dane Singer i drug, s.a.
- Dječje sgode iz božje prirode*. Zagreb: Radićeva slavenska knjižara, s.a.
- Dječji šport*. Zagreb: „Jadran“ Dane Singer i drug, s.a.
- Esih, Ivan. *Abeceda u slikama*. Zagreb, 1941.
- Földes. *Kroz bašču životinjah*. Donji Miholjac: Margold, 1910.
- Gorupić, Stjepan. *Guske na megdanu*. Zagreb, 1930.
- Gorupić, Stjepan. *Guske na megdanu*. Zagreb: vlastito izdanje, 1929.
- Gospodin kokot, gospođa koka*. Zagreb, s.a.
- Grković, Agnija L. *Najmanjima: najprva računica: 1+1=2*. Zagreb: Barto, 1938.
- Grković, Mato (Čika Mato). *ABC*. Zagreb, 1928.
- Harambašić, August. *Mali raj*. Zagreb: Hartman, 1890.
- Harrow, Isabel. *Dječje veselje*. S.l., s.a.
- Harrow, Isabel. *Ferijalno putovanje*. S.l., s.a.
- Hip-hop-hop, udri u galop*. S.l., s.a.
- Hoertkorn, B. *Tri mačića: vesela pripoviest za male prijatelje mačaka*. Zagreb: Auer (Suppan), s.a.
- Hoffmann, Heinrich. *Janko Raščupanko: zlatna knjiga za našu djecu*. Preveo Slavko Vereš. Zagreb: Naša gruda, 1925.
- Hoffmann, Heinrich. *Raščupanko: vesele priče i smiješne sličice: za djecu od treće do šeste godine*. Zagreb: Kugli, 1938.
- Igre i šale za naše male*. Zagreb: Radićeva slavenska knjižara, s.a.
- Ivanović Čukovskij, Kornej. *Krokodil: poema za malene*. Zagreb: Minerva, 1936.
- Iz bakinog pretinca: Koliba strica Toma. Robinzon Kruzoe. Crvenkapica. Šeherezada. Ivo i Marica*. Zagreb: Kugli, s.a.
- Jakovlevič Maršak, Samuil. *Prtljaga, pošta, meštar i rastrešenjak*. Zagreb: Tipografija, s.a.
- Ježić, Slavko. *Dodo i Buce: iz tatine bilježnice*. Zagreb: Promičba Ustaške mladeži, 1943.
- Jim i Jumbo: slikovnica za malu djecu*. Zagreb: „Jadran“ Dane Singer i drug, s.a.
- Jovanović Zmaj, Jovan i August Harambašić. *Zlatna knjiga za djecu: pjesmice..* Zagreb: Hartman, 1889.
- Katalinić Jeretov, Rikard (Barba Rike). *Vesela družba*. Zagreb: Kugli, s.a.
- Katalinić-Jeretov, Rikard (Barba Rike). *Jedan, dva, tri – veseli smo mi*. Zagreb: Kugli, s.a.
- Kikiriki*. Zagreb: Kugli, s.a.

- Krajačić, Ljudevit. *Narodna slikovnica kao radna škola za mladež sa pjesmama i pričama: pjesme i priče*. Zagreb: Jugoslovenska štampa, 1929.
- Kunina-Aleksander, Irina. *Zbirka doktor Jaoboli i životinje*. Zagreb: Tipografija, s.a. *Ljubite životinje*. Zagreb: Čaklović, s.a.
- Mala zorna obuka: sa hrvatskim, njemačkim i francuskim riječima*. Zagreb: Kugli, 1903.
- Markovac, Marijan. *Četiri godišnja doba: jesen*. Zagreb, s.a.
- Markovac, Marijan. *Četiri godišnja doba: ljeto*. Zagreb, s.a.
- Markovac, Marijan. *Četiri godišnja doba: zima*. Zagreb, s.a.
- Maršak Jakovlević, Samuil. *Dogodovštine pudla: priča o glupom mišu*. Zagreb: Tipografija, 1935.
- Milaković, Josip. *Domaće životinje*. Zagreb: Župan (Albrecht i Fiedler), 1885.
- Milaković, Josip. *Proljetno cvijeće*. Zagreb: Hartman (Kugli i Deutsch), s.a.
- Milaković, Josip. *U igri i šali*. Zagreb: Kugli, s.a.
- Mironović, Sergej. *Miroslav i Franjo, dva nestaška*. Zagreb: „Jadran“ Dane Singer i drug, s.a. *Moji mili znanci*. Zagreb: Papiros, 1938.
- Najmilije životinje*. Zagreb: Kugli, s.a.
- Našoj dobroj dječici*. Donji Miholjac: Margold, 1910.
- Nova slikovnica*. Zagreb: Kugli, s.a.
- Novak, Vjenceslav (Čika Venio). *Dječja radost: pjesme i pripovijetke*. Zagreb: Hartman, s.a.
- Ogrizović, Milan. *Anka, mala nevaljanka*. Zagreb: Kugli, s.a.
- Ogrizović, Milan. *Mali Petrica Kerempuh opet na svijetu: nove šaljive pričice*. Zagreb: Kugli, s.a.
- Ogrizović, Milan. *U zemlji slasti i lasti*. Zagreb: Hartmann, s.a.
- Patko bijela stani ti*. S.l., s.a.
- Pavić, Nikola, ur. *Slikovnica o Žarku, Marku i Šarku: rad učenika 4. razreda vježbaonice u Zagrebu*. Zagreb: Kugli, 1937.
- Pepeljuga*. S.l., s.a.
- Planck, Willy. *Bisernica*. Preveo Stjepan Širola. Nürnberg: Bing, s.a.
- Pogačić, Milka. *Braco i seka*. Zagreb: Trpinac, 1907.
- Pogačić, Milka. *Ivica i čudni grab*. Zagreb: Trpinac, 1907.
- Pogačić, Milka. *Iz domovine i dalekih strana*. Zagreb: Trpinac, 1907.
- Pogačić, Milka. *Slava mladosti*. Zagreb: Knjižara Dioničke tiskare, 1891.
- Pogačić, Milka. *Vesela dječica*. Zagreb: Trpinac, 1907.
- Pogačić, Milka. *Veseli stihovi*. Zagreb: Trpinac, 1907.
- Prebeg, Vladimir. *Bolesna lutka: dječje pjesmice: sa 7 sl.* Zagreb: Kugli, s.a.
- Prebeg, Vladimir. *Lutka bez glave i druge šale za naše male: dječje pjesmice*. Zagreb: Kugli, 1933.
- Prebeg, Vladimir. *Mala majka: dječje pjesmice*. Zagreb: Kugli, 1933.
- Prebeg, Vladimir. *Roda: dječje pjesmice*. Zagreb: Kugli, 1933.
- Preisler, Mira (Teta Mira). *Moja abeceda*. Zagreb: Narodna tiskara, 1939.

- Preisler, Mira. *Cice mace u domu i školi*. Zagreb: Narodna tiskara, 1939.
- Scipioni, Ratko. *Patuljak. Priče u pjesmi za djecu, 1. i 2. dio*. Zagreb: Radićeva slavenska knjižara, s.a.
- Slikovnica sa stihovima*. S.l., s.a.
- Slušaj ujaka liječnika*. Zagreb: Kugli, 1926.
- Sučević, Branko. *Mirko i Marko*. Zagreb: Hrvatska učiteljska kulturno-pripomoćna zadruga „Ivan Filipović“, 1938.
- Svjetska čudesa: slikovnica i čitanka za mladež i puk*, sv. I-III. Zagreb: Nestle & Anglo-Swiss Condensed Milk Co., 1932.
- Širola, Mladen. *Crvenkapica*. Zagreb: Šilc, 1945.
- Širola, Mladen. *Ivica i Marica*. Zagreb: Šilc, 1944.
- Širola, Mladen. *Snjeguljica*. Zagreb: Šile, 1945.
- Širola, Stjepan (Zmaj Stipe). *Živo kolo*. Zagreb: Kugli, 1926.
- Širola, Stjepan. *Naš vjerni drug*. Zagreb: Kugli, s.a.
- Širola, Stjepan. *Sveti Nikola u posjetima: slikovnica i pripovijest za dobru djecu*. Zagreb: Kugli, 1926.
- Širola, Stjepan. *U autu oko svijeta*. Zagreb: Kugli, 1926.
- Širola, Stjepan. *U domaćem svijetu: slike, pjesmice i crtice o domaćim životinjama*. Karlovac: Sagan, 1896.
- Špoljar, Zlatko. *Čudnovati pijetao: slikovnica po narodnoj pripovijesti*. Zagreb: Tipografija, 1930.
- Špoljar, Zlatko. *Čudnovati pietao*. Zagreb, 1943.
- Što naše mališe veseli najviše*. Zagreb: Radićeva slavenska knjižara, s.a.
- Tralala-tralala pjevati ću vam pjesme ja!* S.l., s.a.
- Tu je najveća djetinja sreća*. Zagreb: Radićeva slavenska knjižara, s.a.
- U čarobnom carstvu priča*. Zagreb: Breyer, s.a.
- Umiljatoj djeci*. Donji Miholjac: Margold, 1910.
- Umjetnik mali*. S.l., s.a.
- Varjačić, Ljudevit. *Nova slikovnica za dobru dječicu*. Zagreb: Suppan (Auer), s.a.
- Varjačić, Ljudevit. *U domu i naravi*. Zagreb: Suppan (Auer), s.a.
- Velikanović, Iso. *Dječje zabave*. Zagreb: Kugli, s.a.
- Velikanović, Iso. *Mala maca*. Zagreb: Kugli, s.a.
- Velikanović, Iso. *Moji miljenici*. Zagreb: Kugli, s.a.
- Velikanović, Iso. *Veseli cirkuski život*. Zagreb: Kugli, 1923.
- Velikanović, Iso. *Životinje što govore*. Zagreb: Kugli, 1924.
- Veselo putovanje željeznicom*. Zagreb: Kugli, s.a.
- Veseloj djeci*. Donji Miholjac: Margold, 1910.
- Veselje i šala*. Donji Miholjac: Margold, 1910.
- Vijenac pjesmica*. Donji Miholjac: Margold, 1910.
- Vitanović, Josip. *Dječije igre*. Zagreb: Kugli, s.a.

- Vitanović, Josip. *Gle, što nova!* Zagreb: Kugli, s.a.
- Vitanović, Josip. *Naši prijatelji*. Zagreb: Hartman (Kugli), s.a.
- Vitanović, Josip. *Što sve ljudi rade*. Zagreb: Hartman (Kugli), s.a.
- Vitanović, Josip. *Za veselu djecu*. Zagreb: Hartman (Kugli i Deutsch), s.a.
- Zabava malom svijetu*. Donji Miholjac: Margold, 1910.
- Zanatlije*. Zagreb: Čaklović, s.a.
- Župančić, Oton. *Ciciban*. Preveo Stanko Tomašić. Zagreb, 1932⁵⁶

Izvori i literatura:

Izvori:

- Slikovnice dostupne u NSK i Hrvatskome školskome muzeju.
- Belović-Bernadzikowska, Jelica. *Naša omladinska literatura*. Sarajevo, 1897.
- Hoffmann, Heinrich. *Der Struwwelpeter*. Frankfurt na Majni, 1845..
- Jambrišak, Marija. „Igračke naše djece“. *Na domaćem ognjištu. List za porodicu. Knjiga 1.* (1901.): 14./97.-15./98.
- Lukšić-Cvijić, Antonija. *Rukovođ za zabavište*. Zagreb, 1895.
- Spence, Robert. *Struwwelhitler: A Nazi Story Book by Dr. Schrecklichkeit*. London, 1941.
- Vereš, Slavko. *Janko Raščupanko*, Zagreb, 1925.

Literatura:

- Ariès, Philippe. *Vekovi djetinjstva*. Beograd, 1989.
- Gross, Mirjana. *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, trajanja*. Zagreb, 1996
- Hameršak, Marijana. „Dječji folklor između prežitka i prepreke“. *Etnološka istraživanja* 9/1. (2003.): 35.-43.
- _____. „Oglašavanje djetinjstva: Razgovori o proizvodnji“. *Medijska istraživanja* 9/2 (2003.): 67.-86.
- _____. „Desetljeća Arièsove povijesti djetinjstva“. *Časopis za suvremenu povijest* 36/3 (2004.): 1061.-1078.
- _____. „Povijest, književnost i djetinjstvo: susretišta i mimoilazišta“. *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku* 41/1 (2004.): 23.-39.
- _____. „Usmenost za djecu u hrvatskoj etnologiji i folkloristici“. *Studia Ethnologica Croatica* 21/1 (2009.): 233.-254.
- _____. „Beskrajna priča? Preobrazbe „Snjeguljice i Ružice“ (bajke i istraživanja) u prostoru i vremenu“. *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku* 48/1 (2011.):147.-160.

⁵⁶ Ovo je popis slikovnica dostupnih u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici i u Hrvatskome školskome muzeju. U knjizi Berislava Majhuta i Štefke Batinić *Od slikovnjaka do Vragobe* postoji popis slikovnica (str. 90.-94.) koje su izašle u Hrvatskoj u 19. stoljeću i početkom 20. stoljeća, ali nisu dostupne u knjižnicama.

- _____. *Pričalice: o povijesti djetinjstva i bajke*. Zagreb, 2011.
- Iveljić, Iskra. *Očevi i sinovi. Privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća*. Zagreb, 2007.
- Javor, Ranka. *Kakva je knjiga slikovnica*. Zagreb, 2000.
- Klaić, Vjekoslav. *Knjižarstvo u Hrvata. Studija o izdavanju i širenju hrvatske knjige*. Zagreb, 1922.
- Ledić, Jasminka. *Dnevnik Mladena Lokara. Uvod u povijest djetinjstva i mladosti*. Rijeka, 2000.
- Lloyd deMause. *The History of Childhood*. New Jersey, 1995.
- Majhut, Berislav; Štefka Batinić. *Od slikovnjaka do Vragobe*. Zagreb, 2001.
- Naumović, Slobodan; Jovanović, Miroslav. *Childhood in South East Europe: Historical Perspectives on Growing Up in the 19th and 20th Century*. Beograd, Graz, 2001.
- Shorter, Edward. *The Making of the Modern Family*. New York, 1976.
- Slikovnica prva knjiga djeteta. Radovi sa simpozija održanog 6. i 7. prosinca 1971*. Zagreb, 1972.
- Smith Chalou, Barbara. *Struwwelpeter: Humor or Horror? 160 Years Later*. Plymouth, 2007.
- Stein Ehrlich, Vera. *Porodica u transformaciji: studija u tri stotine jugoslavenskih sela*. Zagreb, 1964.

SUMMARY

Children's Joy during the 19th Century – Picture Book – Educational Children's Toy

In this article the author provides a historiographical overview of the picture books written during the 19th century. Childhood in the 19th century Croatia is poorly examined and it still presents lacunae within Croatian history research and writing. The initial impulse was given by pedagogy, ethnology, and sociology. This article deals with the problem of publishing the picture books during “the long 19th century” in Civil Croatia. Initially, picture books were primary didactic tools, while their artistic values became appreciated during the later period of the 19th century. Their goal was to educate and amuse children, they contributed to family bonding process, but they also became a sort of a status symbol. The importance and the relevance of the picture books in the 19th century Croatia are emphasized in the case study analysis of the picture book *Shockheaded Peter*. In addition the article contains a catalogue of all available picture books in the National and University Library in Zagreb.